

ПРЕДМЕТ И ЗАДАЦИ МЕТОДИКЕ НАСТАВЕ СРПСКОГ ЈЕЗИКА И КЊИЖЕВНОСТИ

Методика наставе српског језика и књижевности проучава и уна-
пређује праксу и теорију наставе граматике и стилистике српског
језика, књижевне уметности и научне мисли о њој, говорне културе и
писмености. Методика¹ је, према томе, истовремено и *йримењена*
(практична) и *штеоријска* научна дисциплина. Она пружа наставници-
ма одговарајућа знања, а уз њих и потребна умешња. У њој су теориј-
ска мисао и практична делатност нераздвојно повезане. Методика
здружију научна сазнања и позитивна наставна искуства, па тако оста-
је доследна своме начелу о неопходности сталног *јединства штеорије и*
праксе.

Методика наставе матерњег језика и књижевности специјална је
и *шрофесионално усмерена* научна дисциплина. Њу изучавају и њоме
се баве сви они који у било којој школи или образовно-васпитној уста-
нови обављају наставу одговарајућег предмета. Од наставника, од њи-
ховог радног искуства и праксе, највише се очекује да методику бoga-
те и да је у њеном примењеном виду стално усавршавају. Према томе,
методика је суштински чинилац позивног образовања и професиона-
лне обуке свих учитеља, наставника и професора који се баве наста-
вом нашег предмета, а то значи и свих студената који се на одговара-
јућим факултетима и педагошким академијама припремају за исто по-
зивно усмерење.

Без познавања и усвајања методике, без умесне и стваралачке
примене њених метода, радних начела и поступака, наставник не мо-
же бити стручан у своме позиву, па неће моћи ни успешно да обавља
наставу. У околностима оскудне методичке обавештености и недово-
љне обучености, наставник ће бити принуђен на ризична лутања и

¹ Свуда где се појам *методика* појављује у овој књизи без посебних одредница,
подразумева се методика наставе српског језика и књижевности. Местимично ће се,
ради скраћивања и стилског варирања, рећи и методика нашег предмета, а српски
језик називати матерњим и нашим.

Кад је у питању теорија наставе, односно општа методика, означаваћемо је тер-
мином *дигактика*.

импровизовања, прибегаваће разним видовима насиља према градиву и ученицима и тако стварати конфликтне ситуације и одбојност према свом наставном предмету.

Методика се темељи на стручном знању: из њега израста и без њега се не би могла ни успоставити као корисна и делатна дисциплина. Она своју предметност прибира са више научних подручја, па је то чини *интегрдисципилнарном* науком. Та предметност се бинарно групише: на једној страни је оно шта се проучава, сазнаје и „преноси“ на ученике, а на другој је посебан *сазнајни и комуникацијски процес*, са субјектима који сазнају и начинима како то чине.

Објективна предметност методике обухвата проверена сазнања из области књижевних и лингвистичких наука, а и разне видове језичког искуства, практичног и уметничког. Тим подручјима припада „градиво“ које ће ученици упознавати и изучавати, а то је оно *шта се учи и на чему се развијају и стичу одговарајућа знања, умења и позитивне навике*. Та предметност је обухваћена *наставним програмима* за поједине школе и разреде. Сачињавају је одабрана дела из српске књижевности, а и из светске литерарне баштине; одговарајући садржаји из књижевне теорије, историје и критике; градиво из савременог српског језика из његове граматике, стилистике и правописа; обука у усменом и писменом изражавању, а често и уводна знања о позоришној и филмској уметности.

Али то чисто стручно подручје, управо наставно градиво, определено је за покрет и *поход у свест јученика*. То значи да се оно мора прилагођавати сазнајном процесу и претварати у облике погодне за образовну и васпитну комуникацију. Тако се све оно што се сазнаје подешава за изазивање радозналости и за самообразовни пријем у новој, управо ученичкој свести. Тиме се предметност методике шире на *психологију јученика и учења*. Особености и менталне активности ученика постају тако снажан конституциони чинилац методике. Она дјела помоћу наставниковог умећа које побуђује радозналост и антиципира сазнајни пут, али се остварује у свести ученика, у њиховом сазнајном чину. *Задаје је ментална активност јученика која је усмерена према изворима сазнања стапни и примарни конституенцији методике.*

За успешно извођење наставе солидно стручно знање је полазни услов, који се не може заобићи, нити пак било чим другим надокнадити. Али ваља имати у виду да тај почетни услов никако не може да буде једини и завршни. Он је неопходан, али није сам по себи довољан за успешну наставну делатност, јер поред знања наставник треба да поседује и одговарајућу *способност*, вољу и *умешност*, помоћу којих ће знања и умења на друге преносити и у њиховој свести их *самоизазивати*. У настави су стручно знање и методичко умеће у сталној корелацији и саодносним везама.

Упрошћено речено, предметност методике наставе материјег језика и књижевности може се свести на ова основна питања: *шта? коме? зашто? ко? чиме?* – и на једно збирно и пресудно – *како? Шта*

упућује на наставно градиво, коме на ученике, зашто на наставне циљеве, ко на наставнике, ученике и писце уџбеника, чиме на наставна средства и изворе сазнања, а како на начине и облике рада, односно на наставно поступање. Ова основна питања заједничка су и самој настави и њеној методици:

Методика се, свакако, бави и мноштвом других питања као што су *када?* *колико?* *где?* под којим условима...? Али сва се она непосредно или посредно укључују у питање *како?*

На питање *како* одговара се проналажењем и применом функционалних наставних поступака и остваривањем ваљаних приступа наставном градиву. Оно је *средишњо* питање методике јер стално актуелизује њену практичну и делатну усмереност. Проблем проналажења и примене поузданних начина рада не своди се само на избор из инвентара већ познатих и проверених наставних поступака, већ се ту подразумева и наставников *испраживачки рад* и *сиваралачко учешће* у проналажењу нове методологије која својом функционалношћу превазилази и богати претходна методичка искуства. Самим тим што се ваљана наставна пракса заснива на *инвенитивном ћосићућању*, методика не може да буде нормативна дисциплина. Прописи и стандардизација у методичком поступању могу бити корисни само за превазилажење врло ниске ефикасности рада, али зато могу да спутају наставнику и ученичку оригиналност и да постану „законска“ препрека високо продуктивној настави.

Није пожељно ни практицистичко ограничавање методике на текуће наставне програме. Наставни програми из било кога времена и

ма са кога простора наше заједнице имају и своје недостатке и сви су *привремени*, а методика не проучава само оно што у настави јесте и што у њој тече, већ и све оно што би у њој *могло и вაљало да се осигураваје*. Методичка мисао и пракса ослањају се на текуће наставне програме и свестрано помажу њиховом остваривању, али слободно иду и *испред њих*. Методички видици су увек шири од текућег стања у настави, тако да омогућавају *предвиђање* и благовремено подешавање околности за бољу наставну сутрашњицу. Методичка мисао је универзалнија од савремене наставе и не застарева брзо као школски програми. Зато је методика, у односу на текуће школске програме, норме и прописе, *најпрограмска дисциплина*.

Овде ваља имати у виду да се често употребљаваним називима „савремена настава“ и „модерна настава“ не изричу афирмативни судови о настави, већ да ту атрибути „савремена“ и „модерна“ означавају сваку текућу наставу, у којој су готово увек присутни поступци разних вредности, како они инвентивни и високе продуктивности, тако и они формалистички, ригидни и доктатски. Стога и уобичајени називи „стара“ и „нова“ школа, који се некритички селе у времену, данас не значе готово ништа, те само стварају пометњу. У старом је увек било доста добrog и новог, а у новоме се одржава пуно слабог и застарелог. Наставник је у свом непосредном раду увек на *стваралачком почетку*, који му омогућава да интегрише и обогати најбоља наставна искуства из прошлости и садашњости, те да тако учини и користан помак у будућност.

Проблеми везани за *начине* рада искрсавају у настави у безброј прилика и варијанти и готово на сваком кораку. Сви се они могу актуелизовать питањем како: – *Како* планирати и организовати наставу? – *Како* неко градиво учинити ученицима приступачним? – *Како* им омилити књигу? – *Како* их заинтересовати за наставу граматике? – *Како* обучити ученике да успешно интерпретирају неку песму, приповетку, драму, роман? – *Како* им обогатити речник? – *Како* извести неку семантичку, правописну и стилску вежбу? – *Како* обучавати ученике у изражајном казивању и интерпретативном читању? – *Како* на најбољи начин користити уџбенике и наставна средства? – Итд. – *Хиљаду како?* И још више могућих и ваљаних одговора, наравно стручно *образложених* и поткрепљених ваљаним *примерима из праксе*.

Изразито сложену предметност методике наставе књижевности и српског језика представићемо у репрезентативном избору. Најбитнија су јој ова подручја:

- Циљеви и задаци наставе материјег језика и књижевности (образовни, васпитни и функционални) и начини њиховог остваривања;
- Планирање и организовање наставног рада: наставни програми, годишњи и оперативни планови рада; структуре наставних часова, индивидуални и групни рад;

- Корелација наставних подручја: повезивање наставе језика, књижевности, говорне културе и писмености; корелација са другим наставним предметима;
- Припремање наставника и ученика за успешан рад: истраживачки и домаћи задаци; припреме за обраду наставних јединица и извођење проблемске и стваралачке наставе; мотивисање ученика;
- Проучавање и примена наставне методологије: логичких, стручних и комуникационих метода; инвентивна примена наставних принципа и начела опште условности;
- Поналажење и стварање погодних наставних облика, поступака и методичких поставки и њихово примењивање у пракси;
- Проучавање (обрада, анализа, интерпретација) књижевноуметничких дела разних родова и врста;
- Функционално поступање у настави граматике и стилистике; начини успешног неговања говорне културе и писмености;
- Коришћење уџбеника, стручне литературе и наставних средстава у настави матерњег језика и књижевности.

Детаљнији увид у рашчлањену предметност методике наше наставе може се стећи из самог садржаја и појмовног регистра ове књиге.

Циљеви методике наставе матерњег језика и књижевности у целини су срачунати на бogaћење и унапређивање наставне праксе и за постизање што бољих васпитних и образовних резултата. У том општем настојању методика остварује следеће задатке:

- Проучава и истражује разне видове поступања у настави, проверава их, процењује и усавршава, те тако прибавља, образлаže и сугерише наставној пракси функционалне поступке и ваљане начине рада.
- Усавршава наставнике и оспособљава наставнички подмладак за успешно извођење наставе на свим подручјима нашег предмета.
- Доприноси усавршавању наставних програма, уџбеника, стручне литературе и наставних средстава.

Методика се посредно и подстрекачки укључује у остваривање свих циљева наставе књижевности и матерњег језика. Тако се циљеви методике и циљеви саме наставе међусобно спајају и прожимају, па заједнички појачавају своју ефикасност. Условно се може рећи да су на обе стране циљеви исти, с тим што су сврхе методике у *инсиструменталном односу* према наставним задацима. Методика се обраћа наставницима, али су јој увек у средишту пажње сами ученици као активни учесници у настави. Крајњи циљеви и домети методике управо су и подешени према ученицима и наставнику *пред њима*. Методика се обраћа наставницима, ствараоцима наставних програма и писцима уџбеника као непосредним посленицима који ће ваљана методоло-

шка настојања увести у токове наставе и преобразити их у дело – у ученичка знања и умења. Методичко оспособљавање и усавршавање наставника само је једна значајна етапа на путу до завршног циља.

Методика наставе српског језика и књижевности обилато се користи сазнањима, поступцима и терминологијом многих других наука, а посебно књижевних, лингвистичких, психолошких и историјских. За успешно обављање наставе материјег језика и књижевности неопходно је познавање *граматике* и *стилистике савременог српског језика*, *дијалектиологије* и *ошибке лингвистике*, *књижевне уметности* (конкретних дела из наших и страних књижевности), *теорије и историје књижевности*, *књижевне критике* и *књижевнонаучне методологије*, *педагогије* и *дидактике*, *ошибке и развојне психологије*, *логике* и *теорије учења*, *ошибке и националне историје*, *философије*, *естетике*, *историје уметности*, *социологије* и *етике*.

И поред коришћења научних сазнања из многих области, методика нашег предмета је *самостална* наука. Као и све друге примењене и интердисциплинарне науке, она се конституише на својој јединственој и *самосвојој функцији*. Коришћењем знања и искустава из многих знанствених области, наша специјална методика не губи као наука своју аутономност, већ само добија *виши стапак научне специјалности*. Све што она прихвати од других наука и примени у наставној пракси, добија и *нову посебност*, а то значи да су и њена предметност и методологија у научном погледу довољно *особени и самостални*.

Интердисциплинарни карактер методике наставе материјег језика и књижевности захтева од наставника свестрану стручну радознављост, обимно знање и широку културу, па самим тим и стални, дугорочан и обиман рад на стручном усавршавању и припремању за успешно обављање наставе.